

Окремі проблеми виникнення права вимоги у зв'язку з публічною обіцянкою винагороди

Погребняк В. Я.

Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду,

вул. О. Копиленка, 6, Київ, Україна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,

вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна

rogrebnyak.v.y@gmail.com

Ключові слова:

*виникнення прав, право вимоги,
публічна обіцянка винагороди,
договір, домовленість.*

Стаття присвячена розгляду підстав і порядку виникнення права вимоги у зв'язку з публічною обіцянкою винагороди. Звертаючись до положень чинного цивільного законодавства України, автор констатує наявність схожих рис між порядком виникнення права вимоги у зв'язку з виконанням завдання, визначеного за публічної обіцянки винагороди, й укладенням цивільно-правового договору. Зокрема, оголошення завдання й обіцянка винагороди за свою сутністю є пропозицією до вступу у правовідношення, що адресоване невизначеному колу осіб, а виконання завдання та звернення за винагородою – реакцією на таку пропозицію. Тому такі дії схожі на оферту та її акцепт у разі виникнення договірних правовідношення. Різниця полягає, зокрема, в тому, що в разі публічного здійснення обіцянки винагороди виконання завдання є умовою вступу в правовідношення, тоді як у випадку укладення договору, як правило, правовідношення виникає в разі здійснення акцепту пропозиції контрагентом.

У статті розкривається сутність латентності як характеристики правовстановлювальної підстави в разі виникнення права на винагороду у зв'язку з виконанням особою завдання, що стосується разової дії. Встановлюється, що така властивість проявляється в тому, що в умовах практики правореалізації та правозастосування настання відповідної правової підстави може бути невідоме для особи, яка пообіцяла винагороду. Юридичною передумовою проблеми є ч. 2 ст. 1148 Цивільного кодексу України, яка пов'язує виникнення права на винагороду з першістю виконання завдання, а не передачею його результату. Це зумовлює необхідність внесення змін до відповідного нормативного припису.

Автор доходить висновку, що в умовах дії положень чинного цивільного законодавства України розміщення приписів гл. 78 Цивільного кодексу України в підрозділі 2 розділу III не є беззаперечним і вимагає додаткового наукового осмислення. Крім того, додаткового опрацювання й удосконалення на рівні приписів цивільного законодавства потребує ознака домовленості як визначальна характеристика цивільно-правового договору й критерій відмежування договору від недоговірних підстав виникнення суб'єктивних цивільних прав. Адже наразі розмежування договору й такої «недоговірної» підстави виникнення права вимоги, як виконання завдання та звернення за винагородою до особи, яка публічно її пообіцяла, є недостатньо чітким.

Some issues of establishment right to claim related to relationships of public promise of reward

Pohrebniak V. Ya.

Commercial Court of Cassation on the Supreme Court,

O. Kopylenka str., 6, Kyiv, Ukraine,

Yaroslav Mudriy National Law University,

Pushkinskaya str., 77, Kharkiv, Ukraine

pogrebnyak.v.y@gmail.com

Key words:

right emergence, right of claim, public promise of reward, contract, agreement.

The article is devoted to consideration the causes and order of establishment of right to claim related to relationships of public promise of reward. Turning to the provisions of current civil legislation of Ukraine the author observes similar traits between order of establishment right to claim on the basis of exercise the task defined during public promise of reward and order of establishment such a right on the basis of a contract. Particularly, announcement of a task and promise of reward for its exercising by its legal nature is a proposal for entering relationship that is addressed to unspecified number of persons. At the same time the exercise of a task and claim of performer for reward is a legal reaction on such a proposal. Thereby such action looks like an offer and its acceptance during procedure of establishment contractual relationship. The difference is that in case of public promise of reward the exercise of a task is a condition of ingoing to relationship, while in case of concluding a contract the relationship emerge from acceptance of an offer by counterparty.

The essence of latency as a characteristic of right-establishing cause that emerges right to claim the reward for exercising the task related to one-time action is analyzed in the article. It is defined that in circumstances of right-realization and law-enforcement such feature means that appearing of appropriate right-establishing cause can be unknown to a person who promised the reward. The legal premise of appropriate problem is paragraph 2 of art. 1148 of Civil Code of Ukraine that associates the emergence of right on reward with precedence of task execution instead of transition of its result. This circumstance defines the necessity of making amendments to appropriate legislative provisions.

The author concludes that taking into account the current legislation of Ukraine the placement of provision of chapter 78 of Civil Code of Ukraine in subsection 2 of section III of Civil Code of Ukraine doesn't looks like undeniable step and need additional scientific comprehension. Moreover agreement as determinative characteristic of civil contract and the criterion for distinction between contract and non-contractual causes for emergence subjective civil rights need additional processing and modernization in context of provisions of civil legislation. After all, the distinction between contract and such non-contractual cause of emergence right to claim as execution the task and application for the reward that addressed to a person, who promised it, is not clear enough.

Постановка проблеми. Згідно з одним з найбільш поширених у цивілістиці класифікаційних критеріїв поділу правовідносин, яким є характер правостановлювальної підстави, зобов'язання, а тому й суб'єктивні цивільні права вимоги, що входять до їхнього змісту, поділяються на договірні й недоговірні.

Впродовж усього часу еволюції цивільного права ідея розмежування договору та інших юридичних фактів постійно знаходила підтримку в ученої спільноти, що безпосередньо відбилось і на нормативних положеннях. В архітектурі Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) чітко втілено розмежування договірних

(підрозділ 1 розділу III) та недоговірних зобов'язань (підрозділ 2 розділу III) [1]. Проте, незважаючи на всі спроби чіткого розмежування договору та інших підстав виникнення суб'єктивних цивільних прав вимоги, якщо розглянути їх прискіпливо, в окремих недоговірних правовстановлювальних юридичних фактах можна побачити ознаки домовленості. Цікавими у цьому сенсі є підстави виникнення права вимоги у зв'язку зі здійсненням особою публічної обіцянки винагороди, а також порядок настання відповідного юридичного наслідку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема виникнення недоговірних суб'єктивних цивільних прав і правовідносин, до змісту яких вони входять, досліджувалася такими вітчизняними й зарубіжними правниками, як С. С. Алексєєв, Б. Віндшейд, Н. Ю. Голубєва, Г. Дернбург, І. В. Жилінкова, О. С. Іоффе, І. Р. Калаур, А. О. Козинець, А. В. Коструба, О. О. Кот, О. В. Кохановська, О. О. Красавчиков, Є. О. Крашенінников, В. М. Крижна, Н. С. Кузнєцова, К. І. Кучерук, Р. А. Майданик, Є. О. Мічурін, В. В. Надьон, О. О. Отраднова, М. Д. Пленюк, Я. М. Романюк, І. В. Спасибо-Фатєєва, Р. О. Халфіна, Є. О. Харитонов, В. В. Цюра, Я. М. Шевченко, С. І. Шимон, Р. Б. Шишка, О. А. Явор, В. Л. Яроцький та інші.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні специфіки правовстановлювальних підстав і порядку виникнення права вимоги у зв'язку зі здійсненням особою публічної обіцянки винагороди.

Основний матеріал дослідження. В юридичній літературі зазначається, що недоговірні зобов'язання виникають за відсутності погодженої волі їхніх учасників і не завжди є результатом правомірних дій. Водночас саме відсутність взаємного погодження волі розглядається вченими як визначальна ознака відповідної правовстановлювальної підстави. Як вказує Н. Ю. Голубєва, зміст і характер правоможностей суб'єктів, а також обсяг цих правоможностей визначається законом чи волею суб'єктів, що не вимагає обов'язкового узгодження з волею іншого учасника зобов'язального правовідношення, яке виникло [2, с. 14]. Однак з окресленою науковою позицією можна погодитися лише частково. Їй важко щось протиставляти у випадку співвідношення договору та, наприклад, делікту, який не має з ним нічого спільного. Проте порядок виникнення суб'єктивних цивільних прав вимоги, що входять до змісту правовідношення, яке формується у зв'язку з публічною обіцянкою винагороди, змушує замислитися над порушеною проблемою.

Як зазначає І. В. Спасибо-Фатєєва, договір завжди являє собою правочин, і тому як такий він

є юридичним фактом – дією, що своєю чергою свідчить про значущість волі в його укладенні [3, с. 82]. Як визначальну ознаку цивільно-правового договору необхідно розглядати домовленість його сторін. Відповідний підхід закріплено в ЦК України, зокрема в ст. 626, згідно з якою договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення суб'єктивних цивільних прав й обов'язків [1, ст. 626]. Положення чинного цивільного законодавства України не розкривають зміст терміна «домовленість», що є основною передумовою проблеми розмежування договору й інших правовстановлювальних підстав в умовах дії чинних нормативно-правових актів.

Наповнити його певним змістом у контексті цивільних правовідносин дає змогу ч. 2 ст. 638 ЦК України, відповідно до якої договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (оферти) і прийняття пропозиції (акцепту) іншою стороною [1, ст. 638]. Таким чином, погодження волевиявлення потенційних учасників договірних правовідносин у процесі укладення договору відбувається шляхом здійснення ними послідовних дій, які в спрощеному вигляді зводяться до оферти однієї особи й акцепту іншою стороною, що розглядаються як обов'язкові стадії укладення договору [4, с. 183]. Ця юридична схема є певною мірою спрощеною, хоча й вона має втілення в умовах практики. Між офертою й акцептом може бути певний проміжок часу, а самі учасники переговорного процесу можуть взагалі не обговорювати умови договору. Така ситуація трапляється, наприклад, у випадку публічної оферти. З цього приводу ч. 2 ст. 641 ЦК України, зокрема, встановлюється, що реклама або інші пропозиції, адресовані невизначеному колу осіб, є запрошенням робити пропозиції укласти договір, якщо інше не вказано в рекламі або інших пропозиціях [1, ст. 641]. Однак, якщо оферент поширює через мережу Інтернет підписані електронні контракти, які мають характер договору приєднання, то в такому разі практично будь-яка особа, яка внесе до відповідного документа свої відомості й таким чином здійснить волевиявлення до вступу в правовідносини, здійснює акцепт пропозиції. Такий підхід поширений у сфері онлайн-торгівлі. Як зазначив Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду в постанові від 19 квітня 2018 р. у справі № 910/4592/17, акцепт оферти у формі єдиного документа робиться шляхом підписання договору й проставлення печатки на обох екземплярах договору, один з яких повертається контрагенту. Оферта, зроблена у спрощений спосіб, акцептується в той самий спосіб, у якому була зроблена пропозиція про вступ у договірні відносини, – листом, факсограмою тощо [5].

Однак виходить, що за подібним спрощеним принципом виникають і права вимоги в ході формування відносного цивільного правовідношення у зв'язку з публічною обіцянкою винагороди. Утворення підстави виникнення правовідношення й права вимоги передбачає здійснення особою публічної обіцянки винагороди за передання їй відповідного результату (передання інформації, знайдення речі, знайдення фізичної особи тощо) (ч. 1 ст. 1144 ЦК України) [1, ст. 1144]. З цього слідує, що, по суті, така особа здійснює оферту до вступу у правовідношення на визначених умовах. Особи, які приступили до виконання завдання, своєю чергою мають намір вступити у відповідне правовідношення.

Важливе значення в реалізації відповідної схематизації виникнення суб'єктивного цивільного права вимоги має ч. 1 ст. 1148 ЦК України, якою встановлюється, що в разі виконання завдання й передання його результату особа, яка публічно обіцяла винагороду (нагороду), зобов'язана виплатити її [1, ст. 1148]. Зміст цієї конструкції є логічним. З відповідних нормативних положень випливає, що право вимоги, а тому й правовідношення, до змісту якого воно входить, виникає тоді, коли виконавець виконав завдання, з яким пов'язується необхідність здійснення винагороди (нагороди), що є умовою настання правовстановлювального юридичного факту, а також передав відповідний результат особі, яка пообіцяла винагороду, що являє собою власне правовстановлювальний юридичний факт.

Окреслена схематизація передбачає реалізацію такої послідовності настання юридично важливих обставин: 1) усвідомлення умов правовідношення та їх пропонування особою, яка здійснює публічну обіцянку винагороди; 2) погодження з такими умовами особою, яка вступає у відповідні правовідносини як виконавець; 3) дотримання таких умов особою, яка виконує завдання (виконавцем), і передача результату особі, яка здійснила публічну обіцянку винагороди. З цього вбачається, що, по суті, як і за укладення договору приєднання в разі виникнення права вимоги виконавця до суб'єкта, який здійснив публічну обіцянку винагороди, відбувається взаємне погодження волі. Проте порівняно з порядком виникнення договору окреслена юридична схема ускладнюється тим, що для вступу в правовідношення виконавець повинен виконати певні умови, а виникнення права вимоги пов'язується не з його акцептом пропозиції, а з безпосереднім виконанням завдання, яке винесено за межі правовідношення та є не обов'язком виконавця, а умовою вступу у правовідношення. Водночас у двосторонніх договірних правовідносинах практично всі дії учасників включені до їхнього змісту. Договором

може передбачатися, що вимога одного учасника може задовольнятися після задоволення вимоги іншого учасника, що пов'язано з послідовністю виконання ними своїх обов'язків. Таке виконання зобов'язання називається зустрічним (ст. 538 ЦК України) [1, ст. 538], однак дії обох учасників охоплюються змістом правовідношення. У випадку публічної обіцянки винагороди дії виконавця винесені за межі правовідносин.

Запроваджений ч. 1 ст. 1148 ЦК України підхід є ефективним з точки зору практики правореалізації та правозастосування, оскільки усуває необхідність доведення першості виконання завдання. Однак проблема виникає під час застосування ч. 2 ст. 1148 ЦК України, якою встановлюється, що у випадку, якщо завдання стосується разової дії, винагорода виплачується особі, яка виконала завдання першою.

Якщо таке завдання було виконано кількома особами одночасно, винагорода розподіляється між ними порівну [1, ст. 1148]. І в цій частині виявляється проблема, яку можна назвати «латентність правовстановлювальної підстави».

Латентність правовстановлювальної підстави проявляється в тому, що в контексті практики правореалізації та правозастосування настання відповідної правової підстави може бути невідомим для особи, яка пообіцяла винагороду.

В юридичній схематизації виникнення права панування її долають легітимізаційні компоненти, наприклад, такі як патентування об'єктів промислової власності, видача свідоцтва на знак для товарів і послуг, реєстрація прав на речі тощо, які надають публічності факту виникнення відповідних прав на зазначені об'єкти. З моменту легітимізації застосовується презумпція поінформованості учасників цивільного обороту про відповідні обставини, вони стають загальновідомими. Що ж стосується виникнення права вимоги на недоговірній підставі, то правова обстановка, в якій наступають відповідні правовстановлювальні обставини, ускладнює чітке їх встановлення особами, які вступають у відповідне правовідношення, адже для неї не характерне погодження волі суб'єктами у спосіб, характерний для укладення цивільно-правового договору.

У відповідних умовах за буквального розуміння ч. 2 ст. 1148 ЦК України вона переносить правовстановлювальне значення з моменту передання результату особі, яка публічно пообіцяла винагороду, на момент першого виконання завдання, що створює ризики для стабільності цивільного обороту. По-перше, це не дисциплінує осіб, які виконують завдання, оскільки ті, виконавши його, можуть не повідомляти про це особі, яка пообіцяла винагороду, а по-друге, в такому разі виплата винагороди особі, яка виконала завдання другою,

однак передала його результат першою, є необґрунтованою. Цю проблему можна було б вирішити, запровадивши чітке правило, що в такому разі перший виконавець завдання може в судовому порядку перевести на себе права й обов'язки особи, яка отримала винагороду, у відповідних правовідносинах. Однак це малоєфективний підхід, оскільки проблема встановлення факту першості виконання завдання, якщо її винесено за межі механізму правовстановлення, лягає на суд, який повинен її вирішити.

З іншого боку, системно витлумачивши ст. 1148 ЦК України, можна припустити, що ч. 2 зазначеної статті конкретизує ч. 1, а тому правовстановлювальною підставою для права на одержання винагороди в разі виконання завдання одночасно кількома особами є факт передачі результату. Проте в такому разі дещо нелогічно видається сама конструкція одночасного виконання завдання. Очевидно, що відповідною нормою законодавець бажав охопити саме випадок одночасного виконання завдання. Адже абз. 1 ч. 2 ст. 1148 ЦК України досить ефективно вирішує проблему конкуренції між виконавцями.

Проте в будь-якому разі вбачається логічним внесення до ч. 2 ст. 1148 ЦК України змін для наділення правовстановлювальним значенням дії з передачі виконавцем результату особі, яка пообіцяла винагороду, однак конкретизувавши її тим, що винагорода може розподілятися між особами, якщо вони спільно виконали завдання. Тим більше, що одночасне виконання завдання вбачається малоімовірним, а також є складною для встановлення в практичних умовах обставиною.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Підбиваючи підсумок, необхідно визнати, що порядок виникнення суб'єктивного цивільного права вимоги, що пов'язано з виконанням завдання, поставленого в ході публічної обіцянки винагороди, якісно відрізняється від інших недоговірних правовстановлювальних юридичних схематизацій. Багато в чому це зумовлено специфікою волевиявлення суб'єктів цивільного права, що нагадує процес укладення договору. Зокрема, як і у випадку зі здійсненням оферти та її акцептом контрагентом в разі публічної обіцянки винагороди, особа формулює завдання, виконання й надання результату якого спричиняє виник-

нення на її стороні обов'язку передати виконавцю винагороду. В такому сенсі у сформульованому завданні й обіцянці винагороди за його виконання знаходиться відображення волевиявлення особи на вступ у відповідні цивільні правовідносини. Крім того, ці акти, як такі, що адресовані невизначеному колу осіб, за своєю правовою природою є пропозицією виконати завдання й отримати винагороду, тобто вступити у відповідні правовідносини.

Свою чергою виконання відповідного завдання й звернення виконавця до особи, яка пообіцяла винагороду, за отриманням останньої є нічим іншим як вольовою реакцією виконавця на відповідну пропозицію, що у світлі співвідношення між офертою та акцептом як елементами процесу виникнення договірних цивільних правовідносин містить ознаки домовленості. Різниця полягає лише в тому, що в разі укладення контекстуального договору правовідносини виникають з отриманням оферентом акцепту пропозиції контрагента або з учиненням контрагентом дій, які свідчать про акцепт пропозиції, тоді як у разі виникнення правовідносин у зв'язку з публічною обіцянкою винагороди виконання завдання є лише умовою їх виникнення. Підставою є звернення виконавця до особи, яка пообіцяла винагороду, за отриманням останньої.

Таким чином, проведений аналіз демонструє, що різниця між укладенням договору як підставою виникнення договірних цивільних правовідносин, а також обставинами, з якими пов'язується виникнення правовідносин між особою, що публічно пообіцяла винагороду за виконання певного завдання, та особою, яка виконала таке завдання, є певною мірою умовною. Це своєю чергою стимулює розвиток юридичної думки й відповідних нормативних положень в напрямі розкриття змісту категорії «домовленість» як визначальної ознаки цивільно-правового договору, а тому й поглиблення одного з найбільш поширених критеріїв диференціації підстав виникнення суб'єктивних цивільних прав. В умовах дії чинних положень цивільного законодавства України, що розкривають правову природу договору, розміщення приписів гл. 78 ЦК України в підрозділі 2 розділу III ЦК України не виглядає беззаперечним і потребує додаткового наукового осмислення.

Література

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356 (зі змінами).
2. Голубєва Н. Ю. Класифікація зобов'язань у цивільному праві. *Часопис цивілістики*. 2010. Вип. 9. С. 13–16.
3. Спасибо-Фатєєва І. Деякі аспекти поняття договорів: предмет, порядок укладення, момент виникнення права власності. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2008. № 1 (37). С. 82–89.
4. Кучерук К. І. Договір у цивільному праві. *Держава і право*. Київ, 2002. Вип. 16. С. 179–185.

5. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 19 квітня 2018 р., судова справа № 910/4592/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73565093> (дата звернення: 10.02.2020).

References

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435-IV. Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. 2003. №№ 40–44. St. 356 (iz zminamy). [in Ukrainian].
2. Holubieva N. Yu. Klasyfikatsiia zoboviazan u tsyvilnomu pravi. Chasopys tsyvilistyky. 2010. Vyp. 9. S. 13–16. [in Ukrainian].
3. Spasybo-Fatieieva I. Deiaki aspekty poniattia dohovoriv: predmet, poriadok ukladennia, moment vynyknennia prava vlasnosti. Mala entsykl. notarius. 2008. № 1 (37). S. 82–89. [in Ukrainian].
4. Kucheruk K. I. Dohovir u tsyvilnomu pravi. Derzhava i pravo. Kyiv, 2002. Vyp. 16. S. 179–185.
5. Postanova Kasatsiinoho hospodarskoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 19.04.2018 r., sudova sprava № 910/4592/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73565093> (data zvernennia: 10.02.2020).